WZÓR BEZPIECZNEJ PROCEDURY

PRZYMUSOWEGO ODEBRANIA DZIECKA PODLEGAJĄCEGO WŁADZY RODZICIELSKIEJ LUB POZOSTAJĄCEGO POD OPIEKĄ

Ministerstwo Sprawiedliwości
Ministerstwo Edukacji Narodowej
Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji

TYTUŁ:

WZÓR BEZPIECZNEJ PROCEDURY PRZYMUSOWEGO ODEBRANIA DZIECKA PODLEGAJĄCEGO WŁADZY RODZICIELSKIEJ LUB POZOSTAJĄCEGO POD OPIEKĄ

AUTORZY:

MINISTERSTWO SPRAWIEDLIWOŚCI,
MINISTERSTWO EDUKACJI NARODOWEJ,
MINISTERSTWO RODZINY, PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ,
MINISTERSTWO SPRAW WEWNĘTRZNYCH I ADMINISTRACJI,
KRAJOWA RADA KURATORÓW, KOMENDA GŁÓWNA POLICJI,
SEKCJA PSYCHOLOGII SĄDOWEJ POLSKIEGO TOWARZYSTWA PSYCHOLOGICZNEGO

DATA PUBLIKACJI:

16 KWIETNIA 2025 ROKU

PODSTAWA PRAWNA:

art. 598^{6}–598^{13} ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2024 r., poz. 1568 ze zm., dalej: k.p.c.)

Spis treści

Wstęp 5

Część I: Wytyczne dla kuratorów sądowych

I. Wytyczne ogólne 9

II. Wytyczne dotyczące czynności przygotowawczych 12

III. Wytyczne dotyczące etapu realizacji czynności 15

IV. Możliwe przeszkody w realizacji orzeczenia sądu 18

IV. Postanowienia końcowe 21

Załącznik nr 1. Przykładowe pisma 23

Pismo o pomoc do PCPR w przedmiocie umieszczenia w placówce 25

Pismo o pomoc Policji w przedmiocie odebrania małoletniego 26

Notatka z przebiegu czynności przymusowego odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką 27

Zawiadomienie prokuratora o podejrzeniu popełnienia przestępstwa 28

Wniosek kuratora sądowego o dokonanie przeszukania 29

Załącznik nr 2. Stanowisko Sekcji Psychologii Sądowej PTP ws. realizowania w jednostkach systemu oświaty procedury przymusowego odebrania dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką 31

Część II: Zalecenia dotyczące udziału psychologa w procedurze odebrania dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką

I. Uwagi wstępne 41

II. Czynności przygotowawcze 42

III. Działania psychologa w toku czynności 46

Wstęp

Kurator sądowy realizuje przymusowe odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Artykuły 598^{6}–598^{12} k.p.c. stosuje się odpowiednio do wykonania orzeczeń wydanych na podstawie art. 569 § 2 k.p.c. w wypadkach nagłych, a także orzeczeń o umieszczeniu małoletniego w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub w rodzinie zastępczej na podstawie art. 598^{13} k.p.c.

Czynność przymusowego odebrania dziecka w celu przekazania go osobie uprawnionej ma na ogół trudny przebieg, wymagający bardzo dobrego przygotowania ze strony kuratora sądowego oraz osób, od których zażądał pomocy w realizacji czynności. Do przymusowego odebrania dziecka dochodzi zarówno w trybie nagłym, kiedy zachodzi potrzeba natychmiastowego zabezpieczenia dziecka oraz wtedy, kiedy dotychczasowa osoba wykonująca władzę rodzicielską lub sprawująca opiekę nie podporządkowała się orzeczeniu sądu, na podstawie którego została zobowiązana do wydania dziecka w określonym przez sąd terminie (art. 598^{5} k.p.c.). Dopiero wtedy sąd – na wniosek osoby uprawnionej – zleca kuratorowi sądowemu przymusowe odebranie dziecka.

Orzeczenie o przymusowym odebraniu dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką wskazuje, że na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego dokonano oceny, że koszt emocjonalny, jaki poniesie dziecko w związku z odebraniem jest mniejszy, niż koszt rozwojowy, jaki poniesie pozostając w nieprawidłowym, bądź wprost krzywdzącym środowisku.

Część I

Wytyczne dla kuratorów sądowych

I. Wytyczne ogólne

1. Wytyczne obejmują praktyczne aspekty przeprowadzania przez kuratorów sądowych czynności w sprawach o odebranie dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką podczas:
   1) wykonywania orzeczeń sądów dotyczących przymusowego odebrania dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką, realizowanych na podstawie art. 598^{6}–598^{13} k.p.c.;
   2) żądania udzielenia pomocy przy czynnościach związanych z przymusowym odebraniem dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką.
2. Użyte w wytycznych określenia i skróty oznaczają:
   1) dziecko – osobę podlegającą władzy rodzicielskiej lub pozostającą pod opieką;
   2) kurator sądowy – kuratora sądowego, któremu sąd zlecił przymusowe odebranie dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką;
   3) Policja – jednostkę organizacyjną Policji reprezentowaną przez komendanta wojewódzkiego Policji, Komendanta Stołecznego Policji, komendanta powiatowego (miejskiego, rejonowego) Policji, komendanta komisariatu Policji oraz policjantów udzielających na żądanie kuratora sądowego pomocy przy czynnościach związanych z przymusowym odebraniem dziecka;
   4) jednostki organizacyjne pomocy społecznej – w szczególności ośrodki pomocy społecznej, centra usług społecznych, regionalne ośrodki polityki społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie, domy pomocy społecznej, placówki specjalistycznego poradnictwa, w tym rodzinnego, ośrodki wsparcia i ośrodki interwencji kryzysowej w rozumieniu Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2024 r. poz.1283 ze zm.),
   5) jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej – w szczególności placówki wsparcia dziennego, organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej, placówki opiekuńczo-wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, interwencyjne ośrodki preadopcyjne, ośrodki

adopcyjne oraz podmioty, którym zlecono realizację zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej lub inne powołane do tego instytucje w rozumieniu Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2025 r. poz. 49. ze zm.),

6) psycholog – psychologa zatrudnionego w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej w rozumieniu Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593 ze zm.), w jednostkach organizacyjnych wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej w rozumieniu Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2011 r., Nr 149, poz. 887 ze zm.), w jednostkach systemu oświaty w rozumieniu Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2024 r. poz. 737 ze zm.) lub zatrudnionego w organizacjach lub innych organach lub instytucjach państwowych, stowarzyszeniach i organizacjach społecznych w zakresie ich działania;

7) uprawniony – w przypadku przymusowego odebrania dziecka przez kuratora sądowego i umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej osobą uprawnioną w rozumieniu art. 598^{9} k.p.c. jest:

   a. prowadzący rodzinę zastępczą lub rodzinny dom dziecka, w którym dziecko na podstawie postanowienia sądu ma być umieszczone lub przedstawiciel organizatora rodzinnej pieczy zastępczej (umieszczenie dziecka w rodzinnych formach pieczy zastępczej); w przypadku odebrania dziecka i umieszczenia w rodzinnej pieczy zastępczej, kurator sądowy współpracuje z organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej;

   b. pracownik placówki opiekuńczo-wychowawczej, w której dziecko ma być umieszczone, lub pracownik powiatowego centrum pomocy rodzinie (umieszczenie dziecka w instytucjonalnej formie pieczy zastępczej).

8) zobowiązany – w przypadku przymusowego odebranie dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką, zobowiązany jest osobą, od której kurator sądowy odbiera dziecko i przekazuje osobie uprawnionej albo osobie przez nią upoważnionej lub przedstawicielowi instytucji przez nią upoważnionej.

3. Za realizację orzeczenia sądu o przymusowym odebraniu dziecka i sposób realizacji tej czynności odpowiedzialny jest wyłącznie kurator sądowy jako organ postępowania wykonawczego.
4. Policja, a jeżeli specjalne potrzeby dziecka, osoby uprawnionej lub zobowiązanej tego wymagają, psycholog, osoby zatrudnione w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej oraz wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, tłumacz języka obcego, języka migowego, tłumacz z zakresu komunikacji wspomagającej lub alternatywnej oraz inne instytucje powołane dla zapewnienia prawidłowego wykonania orzeczenia sądu współpracują z kuratorem sądowym, któremu zlecono przymusowe odebranie dziecka. Ma to na celu zapewnienie prawidłowego wykonania orzeczenia sądu, aby dobro dziecka nie zostało naruszone, a zwłaszcza, aby nie doznało krzywdy fizycznej lub psychicznej.

Współpraca powinna być oparta na:

- Skutecznych metodach komunikacji, w tym z wykorzystaniem środków porozumiewania się na odległość;
- Szybkiej wymianie informacji;
- Uprzednio wypracowanych na poziomie lokalnym i przyjętych dobrych praktykach.

Należy przy tym uwzględnić uwarunkowania lokalne, rozumiane jako:

- Specyfika rejonu pracy kuratora sądowego (wieś, miasto),
- Związana z tym dostępność zasobów lokalnych (właściwy samorząd i organizacje społeczne, które statutowo zajmują się opieką, wychowaniem, resocjalizacją, leczeniem i świadczeniem pomocy społecznej w środowisku otwartym).

5. Prawidłowe wykonywanie czynności przez osoby, które na żądanie kuratora sądowego mają obowiązek udzielenia mu pomocy przy odebraniu dziecka, powinno być przedmiotem wcześniejszych uzgodnień pomiędzy prezesami sądów rejonowych, kuratorami okręgowymi, kierownikami jednostek organizacyjnych Policji, przedstawicielami jednostek organizacyjnych pomocy społecznej oraz wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, a także innych

instytucji i podmiotów wykonujących zadania w zakresie wsparcia i pomocy rodzinie.

- Jest to szczególnie istotne w sytuacjach, kiedy z uwagi na dynamiczny charakter sprawy, kurator sądowy nie będzie miał możliwości ustalenia przebiegu planowanej czynności bezpośrednio przed jej przeprowadzeniem.

II. Wytyczne dotyczące czynności przygotowawczych

1. Celem czynności przygotowawczych jest jak najlepsze zaplanowanie przez kuratora sądowego działań niezbędnych do realizacji orzeczenia sądu.
2. Kurator sądowy po przeprowadzonej analizie posiadanej dokumentacji w razie potrzeby może zażądać pomocy Policji, psychologa, jednostek organizacyjnych pomocy społecznej oraz wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, organów samorządu terytorialnego, stowarzyszeń i organizacji w zakresie ich działania w obszarze wsparcia i pomocy rodzinie, lub innej powołanej do tego instytucji, z którymi omawia szczegółowy plan przebiegu czynności.

W szczególności kurator sądowy może żądać pomocy od:

- Jednostek systemu oświaty, w tym przedszkoli, szkół;
- Żłobków, klubów dziecięcych;
- Ośrodków Pomocy Społecznej;
- Centrów Usług Społecznych;
- Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie;
- Placówek wsparcia dziennego;
- Świetlic środowiskowych, podwórkowych;
- Ognisk wychowawczych;
- Stowarzyszeń i organizacji społecznych.

3. Kurator sądowy bierze pod uwagę, że w sytuacji silnego stresu, jakiego może doświadczać osoba zobowiązana, a czasami także z powodu prezentowanych zakłóceń funkcjonowania, może ona mieć ograniczoną zdolność do elastycznego reagowania, nasiloną tendencję do spostrzegania sytuacji w sposób

jednowymiarowy, lokowania wyłącznej odpowiedzialności za wydarzenia w otoczeniu, a także do utożsamiania swoich potrzeb z potrzebami dziecka.

- Zobowiązany w niewystarczającym zakresie może respektować emocje i potrzeby dziecka, w efekcie traktując małoletniego instrumentalnie w dążeniu do osiągnięcia pożądanego przez siebie rezultatu.
- Może również próbować angażować inne osoby obecne w pobliżu do opowiedzenia się po jego stronie, a także podejmować działania zmierzające wprost do nasilenia negatywnych reakcji emocjonalnych u dziecka z nadzieją, że jego płacz i opór będą stanowiły wystarczającą podstawę do tego, by kurator sądowy wstrzymał się od czynności.

4. Szczegółowy plan przebiegu czynności uwzględnia m.in. zakresy dopuszczalnych działań osób w nich uczestniczących oraz potencjalne rozwiązania w przypadku kryzysu w toku realizacji zaplanowanych czynności.

Zakresy działań podmiotów uczestniczących w czynnościach:

- **Policja:**
  - na żądanie kuratora sądowego udziela mu pomocy przy czynnościach związanych z przymusowym odebraniem dziecka;
  - na podstawie orzeczenia sądu przeszukuje pomieszczenia i inne miejsca, jeśli istnieją uzasadnione obawy do przypuszczenia, że znajduje się tam dziecko;
  - na żądanie sądu ustala miejsce pobytu dziecka;
  - zabezpiecza miejsce odebrania dziecka przed ingerencją w czynność ze strony osób postronnych lub przed próbami udaremnienia odebrania dziecka przez zobowiązanego;
  - ma prawo zastosować środki przymusu bezpośredniego wobec zobowiązanego lub osób postronnych ingerujących w realizację czynności w sytuacji konieczności wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez kuratora sądowego poleceniem (przy czym środków przymusu bezpośredniego używa się lub wykorzystuje się je w sposób niezbędny do osiągnięcia celów tego użycia lub wykorzystania, proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie najmniejszej dolegliwości);

- przeciwdziała czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność kuratora sądowego lub innych obecnych osób, w tym osób pomagających mu w realizacji orzeczenia, bądź odpiera taki zamach.

➔ **Jednostki systemu oświaty:**

- na żądanie kuratora sądowego potwierdzają obecność dziecka w jednostce systemu oświaty, np. szkole lub przedszkolu,
- na żądanie kuratora sądowego stwarzają warunki do odebrania dziecka z tej jednostki, np. poprzez zlecenie przyprowadzenia go do gabinetu dyrektora, pokoju pedagoga szkolnego lub innego ustalonego wcześniej z kuratorem sądowym pomieszczenia, w którym ma zostać przekazane pod opiekę osobie uprawnionej.

➔ **Jednostki organizacyjne pomocy społecznej oraz wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej:**

- udostępniają kuratorowi sądowemu posiadane informacje o środowisku, z którego ma być odebrane dziecko;
- udostępniają kuratorowi sądowemu posiadane informacje o warunkach lokalowych miejsca takich jak np. rodzaj budynku, kondygnacja, na której znajduje się lokal, układ pomieszczeń, dodatkowe wejścia/wyjścia, potencjalne czynniki ryzyka dla realizacji czynności;
- udzielają pomocy w nawiązaniu kontaktu z podopiecznymi.

➔ **Psycholog:**

- pomaga kuratorowi sądowemu i innym zaangażowanym osobom w nawiązaniu kontaktu z dzieckiem;
- wskazuje adekwatne do poziomu rozwoju dziecka sposoby komunikowania się z nim;
- podejmuje działania ukierunkowane na wyciszenie emocji dziecka, ewentualnie także osób dorosłych zaangażowanych w czynność (szerzej zob. zalecenia dla psychologów w części II niniejszych wytycznych).

5. Plan działań w przypadku kryzysu polega na omówieniu z Policją oraz innymi organami, jednostkami, instytucjami i podmiotami zaangażowanymi w czynność przymusowego odebrania dziecka scenariuszy działań, jeżeli osoba zobowiązana będzie próbowała udaremnić odebranie dziecka (np. poprzez agresywne

zachowanie, odmowę wpuszczenia kuratora sądowego do lokalu, ukrywanie się lub podejmowane próby ucieczki), omówieniu z jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej oraz wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, psychologiem lub tłumaczem języka obcego, języka migowego, tłumaczem z zakresu komunikacji wspomagającej lub alternatywnej ich roli w toku realizacji orzeczenia o przymusowym odebraniu dziecka, w tym zwłaszcza w nawiązaniu kontaktu i uzyskaniu współpracy ze strony osoby zobowiązanej, osoby uprawnionej i dziecka.

- Kurator sądowy kieruje żądanie o udzielenie pomocy do kierownika jednostki organizacyjnej Policji, kierownika jednostki organizacyjnej pomocy społecznej oraz wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej lub innej instytucji w formie pisemnej;
- W wyjątkowych sytuacjach, gdy z okoliczności wynika, że zwłoka w działaniu może stanowić zagrożenie dla życia lub zdrowia dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką, bądź może dojść do próby udaremnienia wykonania orzeczenia sądu, żądanie pomocy może nastąpić w formie ustnej;
- Kierownik danej jednostki niezwłocznie informuje kuratora sądowego o osobach wyznaczonych do udziału w czynności. Kurator omawia z tymi osobami planowany przebieg przymusowego odebrania.

6. Kurator sądowy realizuje czynność przymusowego odebrania dziecka na zlecenie sądu i jako organ postępowania wykonawczego, bierze pod uwagę specyfikę danej sprawy, ustala termin, godzinę i miejsce wykonania orzeczenia sądu.

- Kurator sądowy dąży do odebrania dziecka w czasie i miejscu, które dają największe prawdopodobieństwo skutecznej realizacji orzeczenia sądu i szansę na spokojny przebieg czynności;
- W sytuacjach, gdy niezbędne było przeprowadzenie dochodzenia w celu ustalenia miejsca pobytu, kurator sądowy jest zobowiązany zaplanować odbiór dziecka z miejsca, w którym ono aktualnie przebywa.

III. Wytyczne dotyczące etapu realizacji czynności

1. Kurator sądowy realizuje zlecone czynności, mając na uwadze dobro dziecka, dążąc przy tym do bezpiecznego i skutecznego wykonania orzeczenia sądu.

- Kurator sądowy przeprowadza z dzieckiem rozmowę w celu wyjaśnienia mu sytuacji w sposób adekwatny do jego możliwości rozumienia, a także dąży do wyciszenia jego emocji;
- Jeżeli wymagają tego potrzeby dziecka, kurator sądowy korzysta z pomocy psychologa, jednostek organizacyjnych pomocy społecznej oraz wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, tłumacza języka obcego, języka migowego, tłumacza z zakresu komunikacji wspomagającej lub alternatywnej;
- Szczegółowy sposób przeprowadzenia rozmowy z dzieckiem oraz istotne elementy, które należy w niej uwzględnić, omówione są w części II, dotyczącej udziału psychologa w czynnościach przymusowego odebrania;
- Kurator sądowy odstępuje od takiej rozmowy, jeżeli wiek dziecka lub poziom jego rozwoju poznawczego to uniemożliwiają.

2. W toku realizacji czynności poza kuratorem sądowym, osobą zobowiązaną lub inną osobą, pod której opieką przebywa dziecko, oraz osobą uprawnioną mogą być obecne wyłącznie służby, instytucje, jednostki i podmioty, od których kurator zażądał pomocy w realizacji orzeczenia.

- Jeżeli zobowiązany lub inne osoby (w szczególności członkowie rodziny, sąsiedzi, znajomi i inne osoby postronne) przeszkadzają kuratorowi sądowemu w wykonaniu orzeczenia w miejscu pobytu dziecka, na jego żądanie Policja usunie te osoby z miejsca wykonywania orzeczenia.
- Jeżeli przedstawiciele mediów są obecni w miejscu wykonywania orzeczenia i zakłócają przebieg realizacji czynności przez kuratora sądowego lub w inny sposób przekraczają granice określone przepisami prawa, na żądanie kuratora sądowego Policja usunie te osoby z miejsca wykonywania orzeczenia.

- Jeżeli osoby wykonujące mandat posła lub przedstawiciele placówek dyplomatycznych zakłócają przebieg czynności bądź w inny sposób przeszkadzają w jej realizacji, kurator sądowy zwraca im uwagę oraz kieruje do nich prośbę o zaprzestanie tych działań.

3. Jeżeli osoby obecne w toku realizacji czynności rejestrują jej przebieg w formie zdjęć lub nagrań audiowizualnych, kurator sądowy informuje je, że materiały te nie mogą być upubliczniane bez zgody osób, których wizerunek jest utrwalany. Kurator sądowy uprzedza te osoby, że jeżeli będą utrudniać realizację czynności, Policja, na jego żądanie, usunie je z miejsca wykonywania orzeczenia.
4. Kurator sądowy, któremu sąd zlecił przymusowe odebranie dziecka, odbiera je od osoby zobowiązanej lub innej osoby, u której przebywa dziecko i przekazuje je osobie uprawnionej. Kurator sądowy zachowuje przy tym szczególną ostrożność, aby nie naruszyć dobra dziecka.

- W razie potrzeby kurator sądowy żąda pomocy jednostek organizacyjnych pomocy społecznej oraz wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, psychologa lub innej osoby obecnej w miejscu dokonywania czynności.
- Jeżeli bezpieczeństwo dziecka tego wymaga, kurator sądowy żąda od Policji usunięcia osób zakłócających lub uniemożliwiających odebranie dziecka od osoby zobowiązanej i przekazanie osobie uprawnionej.

5. Mając na względzie odpowiednie wykorzystanie sił i środków wskazane jest, żeby policjanci wyznaczeni do udziału w czynności przymusowego odebrania dziecka posiadali niezbędną wiedzę w obszarze problematyki opiekuńczo-wychowawczej. Tego rodzaju zadania, w miarę możliwości, powinni realizować policjanci z komórek ds. nieletnich i patologii, dzielnicowi, a w ostateczności policjanci służby patrolowo-interwencyjnej. Policjanci, w miarę możliwości, powinni być nieumundurowani i poruszać się radiowozem nieoznakowanym.
6. Odebranie dziecka przebywającego w jednostce systemu oświaty winno być przeprowadzone nie tylko z dbałością o dobro dziecka, ale także z poszanowaniem i ochroną godności członków społeczności placówki.

7. Przedstawiciele jednostek systemu oświaty, jednostek organizacyjnych pomocy społecznej oraz wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz innych instytucji i podmiotów, do których może zwrócić się kurator sądowy z żądaniem udzielania pomocy przy realizacji procedury przymusowego odebrania dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką, są zobowiązani do udzielenia mu pomocy i ścisłej współpracy z kuratorem sądowym.

> ➔ Kurator sądowy sygnalizuje sądowi przyczyny nieuzasadnionej odmowy udzielenia mu żądanej pomocy, jeżeli zwracał się o jej udzielenie w trybie art. 598^{12} k.p.c.

IV. Możliwe przeszkody w wykonaniu orzeczenia sądu

1. Jeżeli przymusowe odebranie dziecka napotyka przeszkody na skutek ukrycia dziecka lub na skutek innej czynności mającej na celu udaremnienie wykonania orzeczenia, kurator sądowy zawiadamia prokuratora. Jeśli zobowiązany odmawia ujawnienia miejsca pobytu dziecka, sąd na wniosek kuratora sądowego zarządza jego przymusowe sprowadzenie celem złożenia oświadczenia o miejscu pobytu dziecka.

> ➔ Pod względem skutków prawnych oświadczenie o miejscu pobytu dziecka składane przez osobę zobowiązaną jest równoznaczne ze złożeniem zeznań pod przyrzeczeniem.

2. Jeżeli nie jest znane miejsce pobytu dziecka, którego dotyczy orzeczenie sądu, kurator sądowy kieruje do sądu wniosek o wydanie postanowienia o dokonaniu przeszukania pomieszczeń i innych miejsc, jeżeli istnieją uzasadnione powody do przypuszczenia, że dziecko się tam znajduje. Przeszukania dokonuje Policja na podstawie postanowienia sądu.

> ➔ Przeszukanie powinno być dokonane zgodnie z celem tej czynności, a zatem z zachowaniem umiaru i poszanowania godności osób, których ono dotyczy, oraz bez wyrządzania niepotrzebnych szkód i

dolegliwości.

- Policja może wejść do pomieszczeń z użyciem siły, nawet jeśli wiązałoby się to z wyrządzeniem szkód i dolegliwości, jednakże z zachowaniem umiaru.
- Podczas przeszukania może być obecna osoba, u której dokonywane jest przeszukanie, lub inna wskazana przez nią osoba (o ile nie uniemożliwia to przeszukania lub w istotny sposób go nie utrudnia), a także kurator sądowy oraz osoba uprawniona.
- Jeżeli osoba, u której dokonywane jest przeszukanie jest nieobecna, do przeszukania należy przywołać przynajmniej jednego domownika lub inną osobę.

3. Jeżeli realizacja orzeczenia sądu o przymusowym odebraniu dziecka pomimo wielokrotnych prób była nieskuteczna, niezbędne jest omówienie tej sytuacji podczas spotkania przygotowawczego z Policją, psychologiem, jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej oraz wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz innymi instytucjami powołanymi dla zapewnienia prawidłowego wykonania orzeczenia sądu.

Przykładowe czynniki ryzyka, które mogą wpłynąć na niepowodzenie wykonania orzeczenia sądu o przymusowym odebraniu dziecka:

- Ukrywanie miejsca pobytu dziecka;
- Podejmowanie działań mających na celu udaremnienie odebrania, w tym zwłaszcza o charakterze oporu, agresji lub grożenia kuratorowi sądowemu lub innym osobom udzielającym mu pomocy w realizacji czynności;
- Zakłócenia rozwojowe dziecka utrudniające nawiązanie z nim kontaktu (patrz: Część II Zalecenia dotyczące udziału psychologa);
- Gwałtowne protesty dziecka, w tym np. jego zachowania agresywne lub autoagresywne (patrz: Część II Zalecenia dotyczące udziału psychologa);
- Wcześniejsze nieskuteczne próby odebrania dziecka przez kuratora sądowego.

4. Konieczne jest przeanalizowanie czynników, które wpłynęły na uprzednie niepowodzenie realizacji orzeczenia sądu, sposobu reagowania zarówno dziecka, jak i osób dorosłych w trakcie czynności oraz omówienie i zaplanowanie działań, które mają na celu zminimalizowanie ryzyka ponownego wystąpienia tych czynników.

> ➔ Kurator sądowy zawiadamia prokuratora w sytuacji, gdy osoba zobowiązana do wydania dziecka ukryła małoletniego, w celu udaremnienia jego przymusowego odebrania.
>
> ➔ W takiej sytuacji prokurator może wszcząć odpowiednie kroki prawne w zależności od okoliczności faktycznych wskazanych przez kuratora sądowego w zawiadomieniu.

5. Kurator sądowy może uznać, że dopuszcza ewentualność wykonania orzeczenia sądu polegającego na przymusowym odebraniu dziecka z placówki, w tym zwłaszcza z jednostki systemu oświaty. Zdarzają się sytuacje, kiedy odebranie dziecka z jednostki systemu oświaty jest niezbędne z uwagi na konieczność szybkiego wykonania czynności, bowiem zwłoka w działaniu mogłaby znacznie utrudnić lub uniemożliwić realizację orzeczenia sądu.
6. Współpraca osób dorosłych zaangażowanych w czynność przymusowego odebrania dziecka z jednostki systemu oświaty będzie sprzyjać jej sprawnej realizacji, a tym samym minimalizować stres u dziecka (patrz Zał. 2).

> ➔ Zaleca się, by ustalenie szczegółów realizacji odebrania dziecka obejmowało np. wyprowadzenie małoletniego z lekcji przez znanego mu nauczyciela do kuratora sądowego oczekującego w gabinecie dyrektora bądź pokoju pedagoga lub psychologa szkolnego tak, by zminimalizować ryzyko, iż czynność będzie przeprowadzona w obecności innych uczniów.

7. Gdy na podstawie dostępnych informacji kurator sądowy przewiduje, że dziecko może stawiać czynny opór, grozić samobójstwem lub podejmować inne działania mogące być zagrożeniem dla jego zdrowia lub życia, korzysta z pomocy

psychologa (sytuacje te omówiono w zaleceniach dotyczących udziału psychologa, znajdujących się w części II niniejszego dokumentu).

- Kurator sądowy ma prawo wstrzymać się z realizacją orzeczenia do czasu ustania zagrożenia, chyba że wstrzymanie wykonania orzeczenia stwarza poważniejsze zagrożenie dla tej osoby.
- Kurator sądowy ocenia, czy powinien wstrzymać się z wykonaniem orzeczenia sądu. Nie może przy tym powoływać się na dobro dziecka jako podstawę wstrzymania się od czynności, jeżeli pozostawienie małoletniego w dotychczasowym środowisku wiąże się dla niego z poważniejszym zagrożeniem, aniżeli przymusowe odebranie go.

V. Postanowienia końcowe

1. W celu ujednolicenia zadań w zakresie wykonywania czynności polegających na przymusowym odebraniu dziecka zostaną zorganizowane interdyscyplinarne szkolenia dla pracowników podmiotów, którzy na żądanie kuratora sądowego mają obowiązek udzielenia mu pomocy. Zakres, częstotliwość i instytucje odpowiedzialne za organizację szkoleń będą przedmiotem porozumienia zawartego w ramach uzgodnień międzyresortowych.
2. Mając na uwadze dobro dziecka i jego najlepiej pojęty interes, wytyczne i zlecenia zostaną udostępnione wszystkim organom, jednostkom i instytucjom, których przedstawiciele mogą być zaangażowani w realizację zadań związanych z udzielaniem pomocy kuratorowi sądowemu podczas przymusowego odbierania dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką.
3. Powyższe wytyczne są wynikiem porozumienia między Ministerstwem Sprawiedliwości oraz Ministerstwem Edukacji Narodowej, Ministerstwem Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji, Krajową Radą Kuratorów, Komendą Główną Policji i Sekcją Psychologii Sądowej Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
4. Wytyczne wchodzą w życie z dniem podpisania.

Załącznik nr 1

Przykładowe pisma

PRZYKŁAD

[Miejscowość i data]

Sygn. akt _____

Kurator zawodowy _____

___ Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej

Sąd Rejonowy _____

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie

Kurator zawodowy __ Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej Sądu Rejonowego _____ zwraca się z prośbą o udzielenie pomocy w zakresie wykonania orzeczenia w przedmiocie umieszczenia małoletniego _____ w placówce opiekuńczo-wychowawczej w trybie zarządzenia tymczasowego – na czas trwania postępowania.

Postanowieniem Sądu Rejonowego _____ z dnia _____ w sprawie sygn. akt _____ z udziałem _____ o zmianę formy ograniczenia władzy rodzicielskiej, w trybie zarządzenia tymczasowego – na czas trwania postępowania w sprawie, sąd postanowił umieścić małoletniego _____ w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Z uwagi na powyższe, sąd zlecił kuratorowi zawodowemu działającemu w Sądzie Rejonowym _____ odebranie małoletniego – od każdej osoby, u której się znajduje – celem umieszczenia w instytucjonalnej pieczy zastępczej.

Jednocześnie informuję, że planowany termin umieszczenia małoletniego jest przewidziany na _____ o godz. _____ w miejscu zamieszkania małoletniego, tj. _____ .

.....

(podpis kuratora sądowego)

Załącznik:

– odpis postanowienia z dn. _____

PRZYKŁAD

[Miejscowość i data]

Sygn. akt _____
Kurator zawodowy _____
___ Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej
Sąd Rejonowy _____

Kierownik jednostki organizacyjnej Policji

W związku z przekazaniem w dniu _____ do realizacji zawodowemu kuratorowi sądowemu postanowienia Sądu Rejonowego _____, wydanego w dniu _____w sprawie sygn. akt _____z udziałem _____o zmianę formy ograniczenia władzy rodzicielskiej, w trybie zarządzenia tymczasowego – na czas trwania postępowania w sprawie – w przedmiocie umieszczenia małoletniego _____ w placówce opiekuńczo-wychowawczej, na podstawie art. 598^{10} Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U.2024.1568 z dnia 2024.10.23 ze zm., dalej k.p.c.) proszę o wyznaczenie funkcjonariuszy podległej Panu jednostki do udzielenia pomocy w zakresie wykonania orzeczenia, o którym mowa powyżej.

Jednocześnie informuję, że termin wykonania czynności odebrania małoletniego _____ i umieszczenia w pieczy zastępczej został zaplanowany na dzień _____o godz. _____ w miejscu zamieszkania małoletniego, tj. _____. Jednocześnie nadmieniam, iż w razie nieobecności małoletniego we wskazanym miejscu, na podstawie art. 598^{8} k.p.c., kurator zawodowy jest uprawniony do odebrania małoletniego od każdej osoby, u której się znajduje.

W związku z powyższym zwracam się z uprzejmą prośbą o obecność wyznaczonych funkcjonariuszy w powyżej wskazanym miejscu i terminie.
Telefon kontaktowy do kuratora – _____

.....

(podpis kuratora sądowego)

Załączniki:

- (notatka, odpis orzeczenia sądu itp.)

PRZYKŁAD

[Miejscowość i data]

Sygn. Akt _____

Notatka z przebiegu czynności przymusowego odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką

W dniu _____ zgodnie z postanowieniem Sądu Rejonowego _____ z dnia _____ w sprawie ygn.. Akt _____ przystąpiłem do realizacji przymusowego odebrania i umieszczenia małoletniego _____ w instytucjonalnej pieczy zastępczej.

Pod wskazanym adresem, tj. _____ podjąłem czynności o godz. _____. Na miejscu stawiła się osoba uprawniona: Pan/i _____ z Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w _____ oraz policjanci_____ z _____ w _____ .

Podjęte na miejscu czynności przebiegły _____ .

Czynności zostały zakończone o godz. _____ .

.....

(podpis kuratora sądowego)

PRZYKŁAD

[Miejscowość i data]

Kurator zawodowy _____
___ Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej
Sąd Rejonowy _____

.....

.....

(dane jednostki prokuratury)

ZAWIADOMIENIE o podejrzeniu popełnienia przestępstwa

Na podstawie art. 598[11] § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024, poz. 1568 ze zm.) w zw. z art. 304 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.) zawiadamiam o podejrzeniu popełnienia w dniu ..... *(data)* w ..... *(miejsce popełnienia przestępstwa)* przestępstwa .....

Uzasadnienie

.....

.....

.....

[należy opisać stan faktyczny oraz zachowanie osoby podejrzewanej, które zdaniem zawiadamiającego nosi cechy przestępstwa]

.....

(podpis kuratora sądowego)

Załączniki:

-

(należy wymienić tutaj dokumenty, do których odnosiliśmy się w uzasadnieniu np. notatki urzędowe, odpis orzeczenia sądu itp.)

PRZYKŁAD

[Miejscowość i data]

Sygn. akt _____
Kurator zawodowy _____
___ Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej
Sąd Rejonowy _____

Sąd Rejonowy _____

Uczestnicy _____

Wniosek kuratora sądowego
o dokonanie przeszukania pomieszczeń i innych miejsc

Na podstawie art. 598[11] § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024, poz. 1568 ze zm.) kurator sądowy _____ Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej Sądu Rejonowego _____ zwraca się z wnioskiem o dokonanie przeszukania pomieszczeń i innych miejsc w celu ustalenia miejsca pobytu małoletniej/ego_____, zamieszkałej/ego _____ w związku z uzasadnioną podstawą do przypuszczenia, że osoba ta się tam znajduje.

Uzasadnienie

.....

.....

.....

[należy opisać stan faktyczny i okoliczności uzasadniające złożenie przedmiotowego wniosku]

.....

(podpis kuratora sądowego)

Załączniki:

-

(notatka, odpis orzeczenia sądu itp.)

Załącznik nr 2

Stanowisko Sekcji Psychologii Sądowej Polskiego Towarzystwa Psychologicznego w sprawie realizowania w jednostkach systemu oświaty procedury przymusowego odebrania dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką

Z praktyki wynika, że orzeczenie sądu o przymusowym odebraniu dziecka zapada wtedy, gdy dostępne formy pomocy rodzinie (nadzór kuratora sądowego, asystent rodziny, rodzina wspierająca itp.) zostały wyczerpane lub opiekunowie uporczywie unikali bądź odmawiali współpracy z pracownikami jednostek systemu pomocy społecznej oraz wspierania rodziny i pieczy zastępczej, kuratorem sądowym lub nie stosowali się do orzeczenia sądu, a przekazanie dziecka pod opiekę osobie uprawnionej ma na celu zabezpieczenie go przed krzywdzącym środowiskiem opiekuńczo-wychowawczym i zapewnienie mu warunków do realizacji potrzeb rozwojowych. W toku czynności odebrania kurator sądowy (i tylko on) może ocenić, że dla dobra dziecka zasadne będzie wstrzymanie się od czynności, ale takie sytuacje nie powinny mieć miejsca, gdy dziecko doznaje ze strony opiekunów jakiejś formy nasilonej przemocy (emocjonalnej, fizycznej i/lub seksualnej) lub znaczących zaniedbań (skrajnie nieodpowiednie warunki do życia i rozwoju dziecka, niedożywienie, poważne zaniedbania w zakresie opieki zdrowotnej itp.). Wówczas kurator wykonuje orzeczenie sądu o przymusowym odebraniu dziecka. Jednocześnie, jak stanowi art. 598^{8} kpc, „kurator sądowy jest uprawniony do odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką od każdej osoby, u której ona się znajduje", a więc także, jeżeli sytuacja tego wymaga, z jednostki systemu oświaty. Zgodnie z Ustawą o kuratorach sądowych (Dz. U. z 2023 r., poz. 1095 ze zm.) kurator sądowy ma prawo zażądać pomocy w realizacji orzeczenia sądu o przymusowym odebraniu dziecka m.in. od jednostek systemu oświaty. **Celem wydanego orzeczenia jest zabezpieczenie dobra dziecka rozumianego jako zapewnienie mu możliwości optymalnego rozwoju we wszystkich jego obszarach (biologicznym, fizycznym, emocjonalnym, poznawczym, seksualnym i społecznym) oraz jako dbanie o zabezpieczenie jego praw i godności. Dobro dziecka jest więc czymś innym niż jego sytuacyjnie uwarunkowane reakcje na nowe dla niego lub trudne zdarzenia.**

Czynność przymusowego odebrania dziecka w celu przekazania go osobie uprawnionej ma na ogół trudny przebieg, wymagający bardzo dobrego przygotowania ze strony kuratora sądowego oraz osób, od których zażądał pomocy w realizacji czynności. Do przymusowego odebrania dziecka dochodzi zarówno w trybie nagłym, kiedy zachodzi potrzeba natychmiastowego zabezpieczenia dziecka oraz wtedy, kiedy dotychczasowy

opiekun nie podporządkował się orzeczeniu sądu, na podstawie którego został zobowiązany do wydania dziecka. Dopiero wtedy sąd – na wniosek osoby uprawnionej – zleca kuratorowi sądowemu przymusowe odebranie dziecka.

Realizacja orzeczenia sądu o odebraniu dziecka przez kuratora sądowego w czasie, gdy przebywa ono w jednostce systemu oświaty, w sposób zrozumiały wzbudza niepokój Ministerstwa Edukacji Narodowej jako sytuacja będąca potencjalnie źródłem stresu nie tylko dla dziecka objętego orzeczeniem, ale także innych zaangażowanych w to osób oraz dzieci i młodzieży mogących być świadkami tych wydarzeń. Niewątpliwie orzeczenie sądu o przymusowym odebraniu dziecka oraz wynikające z niego działania podejmowane przez kuratora sądowego mogą spotkać się z oporem ze strony jego dotychczasowych opiekunów. W sytuacji silnego stresu, jakiego doświadczają, i niejednokrotnie długotrwałej, przeciągającej się sytuacji trudnej, a czasami także z powodu zakłóceń funkcjonowania, opiekunowie mogą mieć ograniczoną zdolność do elastycznego reagowania, nasiloną tendencję do spostrzegania sytuacji w sposób jednowymiarowy, lokowania wyłącznej odpowiedzialności za wydarzenia w otoczeniu, a także do utożsamiania swoich potrzeb z potrzebami dziecka. Wówczas w niewystarczającym zakresie mogą respektować jego emocje i potrzeby, w efekcie traktując dziecko instrumentalnie w dążeniu do osiągnięcia pożądanego przez siebie rezultatu. Mogą również próbować angażować inne obecne w pobliżu osoby do opowiedzenia się po ich stronie, a także podejmować działania zmierzające wprost do nasilenia negatywnych reakcji emocjonalnych u dziecka z nadzieją, iż jego płacz i opór będą stanowiły wystarczającą podstawę do tego, by kurator sądowy wstrzymał się od czynności.

Należy podkreślić, że silne emocje ujawniane przez dziecko w toku realizowanych czynności nie oznaczają, że jego dotychczasowe środowisko opiekuńczo-wychowawcze funkcjonowało prawidłowo. Mogą być rezultatem przeżywanych przez nie obaw związanych z nową, nieznaną mu sytuacją, jego właściwości temperamentalnych lub wyzwań rozwojowych, skutkiem indukowania mu lęku przez aktualnych opiekunów, bądź efektem przeszłych, negatywnych doświadczeń wynikających z nieudanych prób przekazania go pod opiekę osobie uprawnionej. Reakcje emocjonalne dziecka będące odpowiedzią na bieżącą, trudną i nową dla niego sytuację nie muszą oznaczać (i niejednokrotnie nie oznaczają), iż nie ma ono pozytywnej

więzi emocjonalnej z osobą, której ma ono zostać przekazane pod opiekę. Silne emocje ujawniane w takich sytuacjach mogą stanowić efekt lęku wywołanego przez celowe eskalowanie sytuacji przez bieżącego opiekuna bądź bardziej długotrwałego indukowania dziecku niechęci do drugiego opiekuna. Oczywiście nie oznacza to także, iż dziecko nie jest silnie związane emocjonalnie z osobą, od której jest odbierane, jednak należy pamiętać, iż siła przywiązania nie jest jednoznaczna z jakością i prawidłowością tej relacji. **Orzeczenie wydane przez sąd wskazuje, iż w oparciu o zgromadzone informacje dokonano oceny, że koszt emocjonalny, jaki poniesie dziecko w związku z odebraniem go od dotychczasowego opiekuna jest mniejszy, niż koszt rozwojowy, jaki poniesie pozostając pod nieprawidłową, bądź wprost krzywdzącą opieką.**

Jakkolwiek powyższy opis można by uznać za silny argument wspierający wykluczenie szkół spośród miejsc, w których kurator sądowy może realizować orzeczenie o odebraniu dziecka, to należy podkreślić, że – rozumiejąc zarówno obawy Ministerstwa Edukacji Narodowej, jak i obawy Rzeczniczki Praw Dziecka, wyrażone w piśmie skierowanym do Pani Ministry Barbary Nowackiej z dnia 18 listopada 2024 r.[1] – **wyłączenie jednostek systemu oświaty spośród miejsc, w których może być realizowane orzeczenie o przymusowym odebraniu dziecka nie wykluczy ryzyka, że będzie w nich dochodziło do trudnych sytuacji związanych z realizacją przedmiotowego orzeczenia**. Należy wziąć pod uwagę, że wówczas staną się one potencjalnie atrakcyjnym miejscem ukrywania się opiekunów z dzieckiem przed kuratorem sądowym i innymi instytucjami, służbami i organami, od których zażądał on pomocy w realizacji czynności. Może to stworzyć silnie stresujące, długotrwałe sytuacje uporczywego przebywania opiekuna z dzieckiem na terenie placówki, co z wysokim prawdopodobieństwem będzie znacząco bardziej obciążające emocjonalnie dla wszystkich obecnych w szkole osób, zarówno dorosłych, jak i dzieci. W skrajnych przypadkach może to wymagać zaangażowania dodatkowych specjalistów w celu przeprowadzenia z opiekunem mediacji i zakończenia tej sytuacji.

Należy podkreślić, iż z tego powodu **kluczowe dla zabezpieczenia zarówno dobra dziecka objętego orzeczeniem sądu, jak i innych dzieci uczęszczających do danej jednostki systemu oświaty, jest podjęcie współpracy dyrekcji tej jednostki i**

[1] https://brpd.gov.pl/2024/11/20/szkola-to-nie-miejsce-dla-przymusowego-odbierania-maloletnich

zatrudnionego tam personelu z kuratorem sądowym. Współpraca ta powinna zostać zainicjowana nie w momencie, gdy kurator sądowy podejmuje działania zmierzające do zrealizowania orzeczenia sądu, gdyż wówczas może nie być na to czasu lub warunków, ale powinna być nawiązana wcześniej, tak, by dyrekcja i personel jednostki systemu oświaty mieli okazję nie tylko poznać kuratora sądowego z okręgu sądu, do którego należą, ale także w celu zdobycia podstawowej wiedzy dotyczącej sytuacji związanych z odbiorami dziecka, tak by – jeżeli do takiej sytuacji dojdzie w danej jednostce systemu oświaty – dyrektor i grono pedagogiczne mogło podjąć efektywną współpracę z kuratorem sądowym w celu sprawnej realizacji przedmiotowego orzeczenia.

Stworzeniu warunków do spokojnego przebiegu przymusowego odebrania dziecka – także z jednostek systemu oświaty – mają służyć wytyczne dla kuratorów sądowych, opracowane w Ministerstwie Sprawiedliwości, w których podkreśla się rolę interdyscyplinarnej współpracy kuratora sądowego oraz instytucji, służb i organów, które mogą być przez niego zaangażowane do pomocy w realizacji orzeczenia sądu o przymusowym odebraniu dziecka. Dzięki nim, każda z potencjalnie zaangażowanych stron – w tym również jednostki systemu oświaty – będzie z wyprzedzeniem przygotowana na tego typu sytuacje, dzięki czemu staną się one bardziej zrozumiałe i przewidywalne także dla osób, którym jedynie incydentalnie może zdarzyć się uczestniczenie w procedurze odebrania dziecka. **Dodatkowo do wytycznych załączone są zalecenia dotyczące udziału psychologów w przymusowym odebraniu dziecka, które mają na celu uwrażliwiać na potrzeby dziecka objętego orzeczeniem sądu.** Sekcja Psychologii Sądowej PTP zachęca nie tylko psychologów, ale wszystkie potencjalnie zaangażowane w odebranie dziecka instytucje, służby i organy, do zapoznania się z tymi zaleceniami w celu jak najlepszego rozpoznania potrzeb dziecka i adekwatnego reagowania. Należy podkreślić, że wskazane wytyczne wraz z zaleceniami mają docelowo być udostępnione wszystkim jednostkom systemu oświaty, by ich dyrektorzy mieli możliwość się z nimi zapoznać, a w razie pytań – skontaktować się z kuratorem z okręgu sądowego, w którym znajduje się jednostka, w celu rozwiania swoich wątpliwości.

Sugerowane uprzednie przygotowanie zapewni zrozumienie sytuacji przez pracowników jednostki systemu oświaty, co będzie sprzyjać zachowaniu przez nich spokoju oraz zapewni lepszą współpracę z kuratorem sądowym. Może pozwolić także na

omówienie ewentualnych szczegółów realizacji odebrania (jak np. wyprowadzenie dziecka z lekcji przez znanego mu nauczyciela do kuratora sądowego oczekującego w gabinecie dyrektora, tak by zminimalizować ryzyko, iż czynność będzie przeprowadzona w obecności innych uczniów). Spokój i skoordynowane działania osób dorosłych zaangażowanych w czynność będą sprzyjać jej sprawnej realizacji, a tym samym minimalizowaniu stresu u dziecka. Jak już wspomniano, realizowanie orzeczenia sądu o przymusowym odebraniu dziecka jest dla niego sytuacją zupełnie nową i nieznaną, w sposób naturalny mogącą budzić pewien niepokój, a także negatywne reakcje emocjonalne. Jednocześnie w sytuacjach nowych dzieci mają tendencję do obserwowania reakcji i zachowań osób dorosłych, które są dla nich informacją, na ile ta nieznana im, stresująca sytuacja jest dla nich zagrażająca. **Jeżeli dorośli obecni przy czynności odebrania dziecka przez kuratora sądowego zachowają spokój i będą z nim współpracować, zwiększy to szanse, że dziecko – jak i inne, będące ewentualnie świadkami tej sytuacji dzieci – nie będzie miało poczucia, że sytuacja nie jest dla niego bezpieczna, a dorośli nie w pełni ją kontrolują.**

Jeżeli inne dzieci będą świadkami odbierania dziecka przez kuratora sądowego, co może wywołać w nich niepokój, wskazane jest zadbanie o spokojne i rzeczowe wyjaśnienie im sytuacji w sposób dostosowany do ich wieku i możliwości intelektualnych, a także zapytanie ich o odczucia z tym związane, by pozwolić im odreagować ewentualne trudne emocje oraz rozwiać dodatkowe wątpliwości. Sugerowana rozmowa ma na celu obniżenie ich niepokoju i niepewności związanych z zaobserwowanym zdarzeniem. **Sytuacja taka może być również okazją do porozmawiania z uczniami o istnieniu przepisów prawnych dotyczących rozmaitych dziedzin naszego funkcjonowania, działalności sądu i konieczności respektowania prawa przez wszystkich obywateli.**

W związku z powyższym optymalnym rozwiązaniem z punktu widzenia zabezpieczenia dobra dzieci przy jednoczesnym umożliwieniu kuratorowi sądowemu realizacji czynności odebrania jest współpraca jednostek systemu oświaty z kuratorami sądowymi, której celem będzie zapewnienie sprawnego, skutecznego i jak najmniej obciążającego emocjonalnie dla zaangażowanych w to osób realizowania przedmiotowej czynności.

Część II

Zalecenia dotyczące udziału psychologa w procedurze odebrania dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką

I. Uwagi wstępne

Przy odbieraniu dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej lub pozostającego pod opieką kurator sądowy może zażądać pomocy psychologa. Psycholog nie bierze udziału w odebraniu dziecka w charakterze biegłego sądowego. Rolą psychologa obecnego przy tej czynności jest pomoc kuratorowi sądowemu i innym zaangażowanym osobom w nawiązaniu kontaktu z dzieckiem, wskazaniu adekwatnych do jego poziomu rozwoju sposobów komunikowania się z nim oraz podejmowanie działań ukierunkowanych na wyciszenie emocji dziecka, ewentualnie także osób dorosłych zaangażowanych w czynność.

Psycholog nie powinien zakłócać przebiegu czynności, próbować wpływać na decyzje podejmowane przez kuratora sądowego ani dokonywać doraźnej oceny sytuacji opiekuńczo-wychowawczej dziecka. Należy mieć na uwadze, że odebranie dziecka powinno trwać możliwie jak najkrócej w celu zminimalizowania doświadczanego przez nie stresu i utrzymania przez kuratora kontroli nad tą sytuacją. Psycholog powinien mieć na uwadze, iż w toku realizacji procedury odebrania dziecka w ocenie kuratora sądowego może wystąpić sytuacja, kiedy dla dobra dziecka zasadne będzie wstrzymanie się od czynności. Z drugiej strony, jeżeli dostępne dane wskazują, że dziecko doznaje ze strony opiekunów jakiejś formy nasilonej przemocy (emocjonalnej, fizycznej i/lub seksualnej) lub znaczących zaniedbań (skrajnie złe warunki mieszkaniowe, niedożywienie, poważne zaniedbania w zakresie opieki zdrowotnej itp.), kurator sądowy wykonuje orzeczenie sądu o przymusowym odebraniu dziecka.

Psycholog winien pamiętać, że orzeczenie o przymusowym odebraniu dziecka zapada wtedy, gdy dostępne formy pomocy rodzinie (nadzór kuratora sądowego, asystent rodziny, rodzina wspierająca itp.) zostały wyczerpane lub opiekunowie uporczywie unikali bądź odmawiali współpracy z pomocą społeczną, kuratorem sądowym lub nie stosowali się do orzeczenia sądu, a przekazanie dziecka pod opiekę uprawnionemu ma na celu odizolowanie go od krzywdzącego środowiska opiekuńczo-wychowawczego i zapewnienie właściwego zabezpieczenia jego wszystkich potrzeb.

Silne emocje ujawniane przez dziecko w toku realizowanych czynności nie oznaczają, że jego dotychczasowe środowisko opiekuńczo-wychowawcze funkcjonowało prawidłowo, lecz może być rezultatem przeżywanych przez nie obaw związanych z nową, nieznaną mu sytuacją, skutkiem indukowania mu lęku przed osobą uprawnioną przez aktualnych opiekunów, bądź efektem przeszłych, negatywnych doświadczeń wynikających z nieudanych prób przekazania go pod opiekę osobie uprawnionej. Jednocześnie postępowanie psychologa w toku czynności powinno być zgodne z Kodeksem Etycznym Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.

Psycholog, do którego skierowano żądanie o udział w czynności odebrania dziecka, powinien dokonać krytycznej oceny:

- **Własnych kompetencji w zakresie udziału w odebraniu dziecka** (m.in. wiedzy dotyczącej rozwoju dzieci, wiedzy na temat funkcjonowania dzieci uwikłanych w konflikt rodzicielski, konflikt na tle uregulowania opieki, w rodzinach z problemem przemocy, wiedzy dotyczącej specyfiki sytuacji potencjalnie kryzysowej, zdolności do działania w sytuacji stresu, do elastycznego reagowania i umiejętności udzielania doraźnego wsparcia w sytuacji trudnej – z uwrażliwieniem na możliwą wielowymiarowość etiologii prezentowanych przez dziecko zachowań).
- **Swoich przekonań i postaw wobec odebrania dziecka**, zwłaszcza jeżeli będzie ono odbierane rodzicom (świadomość tego, że kurator sądowy realizuje orzeczenie o odebraniu dziecka wydane na podstawie kompleksowej oceny sytuacji opiekuńczo-wychowawczej dziecka i niepodejmowanie prób ingerowania w przebieg tej czynności).
- **Gotowości do poświęcenia czasu**, którego długości nie da się z góry oszacować, w terminie wskazanym przez kuratora sądowego.

II. Czynności przygotowawcze

Psycholog powinien (w zakresie, w jakim kurator sądowy uzna to za niezbędne):

1. Zapoznać się z informacjami o dziecku, wobec którego planowana jest realizacja czynności.

Istotne informacje dotyczące dziecka:

- Wiek.
- Płeć.
- Ewentualne zakłócenia w przebiegu rozwoju poznawczego, emocjonalnego i społecznego.
- Całościowe zaburzenia rozwoju.
- Niepełnosprawności i inne problemy zdrowotne mogące wpływać na sposób nawiązania z nim relacji i zakres możliwego kontaktu.

2. Zapoznać się z informacjami na temat sytuacji opiekuńczo-wychowawczej dziecka i w miarę możliwości – z jego postawami wobec stron postępowania (zwłaszcza wobec zobowiązanego i uprawnionego).
3. Jeżeli w przeszłości były podejmowane próby odebrania dziecka, które zakończyły się niepowodzeniem, zapoznać się szczegółowo z ich przebiegiem, przeanalizować trudności, które wystąpiły, sposób reagowania zarówno dziecka, jak i osób dorosłych w trakcie zdarzeń.
4. Uzyskać informację od kuratora sądowego, gdzie dziecko trafi po odebraniu (ta informacja może być istotna w toku czynności).
5. Opracować zalecenia do omówienia z kuratorem sądowym podczas czynności przygotowawczych, uwzględniające następujące kwestie dotyczące okoliczności, w jakich ma dojść do czynności, a także kwestie uwzględniające cechy dziecka:
   - Miejsce odebrania dziecka dające większą szansę na spokojny przebieg czynności (dom, placówka, jednostka systemu oświaty, np. przedszkole, szkoła, świetlica, PCPR itp.).
   - Jeżeli nie będzie to w sposób negatywny wpływać na możliwość realizacji czynności – pora dnia uwzględniająca rytm aktywności dziecka (niewyrywanie go ze snu, niezabieranie w trakcie ulubionych lub ważnych dla dziecka zajęć itp.).
   - Jeżeli dziecko będzie odbierane z jednostki systemu oświaty (przedszkole, szkoła, świetlica itp.), dołożenie starań, by – w miarę możliwości – nie przeprowadzać czynności w obecności osób postronnych, w tym zwłaszcza innych dzieci.

- Dla dzieci będących świadkami odebrania ich koleżanki lub kolegi może to stanowić duże obciążenie emocjonalne, a także stanowić dodatkowy negatywny czynnik dla dziecka objętego orzeczeniem sądu.
- Wskazane jest przekazanie dziecka pod opiekę uprawnionemu np. w gabinecie dyrektora, pedagoga szkolnego lub w innym pomieszczeniu zapewniającym prywatność oraz dającym kuratorowi sądowemu jak największą kontrolę nad sytuacją.

- Jeżeli w przeszłości były podejmowane próby odebrania dziecka, które zakończyły się niepowodzeniem, omówić je z kuratorem sądowym wraz z podaniem propozycji alternatywnych zachowań i rozwiązań. Uprzedzić kuratora sądowego, że ze względu na trudne przeszłe doświadczenia w toku czynności dziecko może reagować szczególnie silnie emocjonalnie.
- Sposób nawiązania kontaktu uwzględniający podmiotowość, cechy indywidualne dziecka i specyfikę jego funkcjonowania:

– Stan emocjonalny dziecka (uwzględnienie tego, że jest to dla niego sytuacja nowa i nie w pełni zrozumiała, może być w związku z tym przestraszone, przeżywać ambiwalentne uczucia wobec osoby zobowiązanej i/lub uprawnionej, doświadczać poczucia bezradności, zakłócenia poczucia bezpieczeństwa).

Dziecko może ujawniać **nasilone reakcje emocjonalne**, jak płacz, krzyk, agresja fizyczna w postaci bicia, kopania, rzucania przedmiotami, zachowania autoagresywne, jak np. zadawanie sobie urazów fizycznych dłońmi lub dostępnymi przedmiotami, próby ukrycia się lub ucieczki, które mogą być zagrażające dla jego zdrowia lub życia.

– Specjalne potrzeby dziecka wynikające z poziomu jego rozwoju poznawczego, emocjonalnego, społecznego, występowania całościowych zaburzeń rozwoju, jak np. spektrum autyzmu.

Dziecko z zakłóceniami w rozwoju

- Może mieć nasilone trudności ze zrozumieniem sytuacji.
- Może odczuwać intensywny lęk przez nieznanymi sobie osobami.
- Może ujawniać emocje w szczególnie nasilony i nieprzewidywalny sposób, w tym prezentować zachowania agresywne lub autoagresywne o dużej intensywności.
- Może manifestować tzw. stereotypie ruchowe, jak np. machanie dłońmi, rękami, głową, kręcenie się wokół własnej osi, kiwanie się, może krzyczeć, jęczeć, zmoczyć się lub zanieczyścić.

Wskazywane zachowania może cechować duża intensywność i dramatyczny przebieg, a ich opanowanie może być bardzo trudne, długotrwałe i wymagać pomocy specjalisty.

- Sposób komunikacji (szczególnie istotne przy dzieciach młodszych lub z zakłóceniami w przebiegu rozwoju) – budowanie krótkich, prostych zdań, niestosowanie skomplikowanych i/lub specjalistycznych sformułowań.
- Specjalne potrzeby dziecka w zakresie komunikowania się.

Specjalne potrzeby w zakresie komunikacji:

- Jeśli dziecko jest cudzoziemcem – czy zna język polski na poziomie pozwalającym na swobodną komunikację, a jeżeli nie – poinformowanie kuratora sądowego o konieczności zapewnienia wsparcia tłumacza języka obcego.
- Jeżeli dziecko jest niesłyszące lub niedosłyszące i posługuje się językiem migowym, bądź z powodu zakłóceń w rozwoju posługuje się systemem komunikacji wspomagającej lub alternatywnej – poinformowanie kuratora sądowego o konieczności zapewnienia wsparcia tłumacza języka migowego, tłumacza z zakresu komunikacji wspomagającej lub alternatywnej.

- Podkreślenie roli działań obniżających stres u dziecka (zadbanie o możliwość zabrania ulubionej maskotki, kocyka itp.).

– Możliwość zaangażowania innych obecnych przy czynności osób (np. osoby uprawnionej) w działania zmierzające do obniżenia napięcia u dziecka.
– Stan fizyczny dziecka (jeżeli są podejrzenia, że mogło doświadczać przemocy fizycznej i/lub zaniedbań w postaci np. braku adekwatnych ubrań) – zasugerowanie zabezpieczenia pomocy medycznej, odzieży, drobnego posiłku itp.

III. Działania psychologa w toku czynności

1. Zakres udziału psychologa w procedurze odebrania dziecka wynika z uprzednich ustaleń z kuratorem sądowym i jego doraźnych żądań pomocy w toku trwania czynności.
2. Psycholog udziela wsparcia kuratorowi sądowemu i dziecku, ale nie bierze aktywnego udziału w bezpośrednich działaniach kuratora sądowego ukierunkowanych na odebranie dziecka od zobowiązanego lub od innej osoby i przekazywaniu go pod opiekę uprawnionemu.
3. W toku czynności psycholog, wyłącznie na żądanie kuratora sądowego:

- Uczestniczy we wstępnej rozmowie z dzieckiem i aktualnymi opiekunami. Czynność ta powinna trwać możliwie krótko, bez oczekiwania na reakcję dziecka. Nie można oczekiwać, że dziecko zrozumie czy zaakceptuje procedurę.

Rozmowa psychologa z dzieckiem:

- ➔ W sposób adekwatny do możliwości poznawczych dziecka wyjaśnia swoją rolę.
- ➔ Informuje o przebiegu planowanej czynności.
- ➔ W miarę możliwości stara się zminimalizować negatywne skutki emocjonalne tej sytuacji dla dziecka.

- Wyjaśnia zobowiązanemu konieczność zadbania o stan psychiczny dziecka poprzez powstrzymanie się od gwałtownych zachowań i ujawniania nasilonych emocji.
- Wspiera kuratora sądowego w nawiązaniu kontaktu z dzieckiem, formułowaniu ww. informacji w sposób dla niego zrozumiały, sugeruje sposoby reagowania na

bieżące zachowania utrudniające przebieg czynności, w szczególności lęk, strach, płacz lub agresję dziecka, które mogą narastać do skrajnych, trudnych do opanowania reakcji emocjonalnych.

- Stale obserwuje zachowania i emocje dziecka i, w razie potrzeby, informuje kuratora sądowego o swoich wnioskach.

4. Psycholog ma na uwadze, że udzielając bieżącego wsparcia w przebiegu czynności:

- Kontroluje własne emocje i reakcje.
- Pamięta, że procedura odebrania dziecka odbywa się dla dobra dziecka.
- Nie składa dziecku żadnych obietnic dotyczących jego przyszłości (np. „nie płacz, niedługo tu wrócisz"), gdyż będą one bezpodstawne. Takie postępowanie może być kuszące jako doraźna metoda uspokojenia dziecka bądź pojawić się jako spontaniczna reakcja na formułowane przez nie wprost prośby, ale w dłuższej perspektywie spowoduje u niego zawód i poczucie, że zostało oszukane.
- Nie stosuje komunikatów mających formę szantażu (np. „Jeżeli nie pójdziesz, to..."), nie lekceważy, nie wyśmiewa, nie minimalizuje okazywanych przez dziecko emocji (np. uwagami typu „przesadzasz", „taki duży chłopiec, a płacze") ani nie każe mu się uspokoić. Dziecko szybciej się wyciszy, jeżeli dostanie możliwość odreagowania nagromadzonych emocji i uzyska wsparcie (także praktyczne – w postaci podania mu chusteczek czy pomocy w wyczyszczeniu nosa).
- Zapewnia dziecko, że nie jest winne temu, co się dzieje i odebranie go od osoby zobowiązanej nie ma na celu ukarania go.
- Nie składa żadnych obietnic zobowiązanemu lub innej osobie, od której odbierane jest dziecko.
- Nie ingeruje w decyzje kuratora sądowego.